

سلامت و آسایش

۱۵۱۷۲۵ - ۲۰۲۰۹۳۳

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی

گروه علوم تربیتی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی آموزشی

مقایسه یادگیری اجتماعی - هیجانی و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان ابتدایی

مدارس غیرانتفاعی بدون کیف و دولتی شهر اصفهان

استاد راهنما:

دکتر محمد جواد لیاقتدار

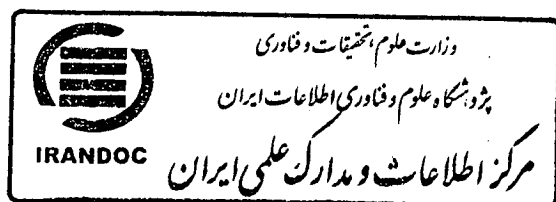
استاد مشاور:

دکتر احمد عابدی

پژوهشگر:

مریم سبزواری

دی‌ماه ۱۳۸۹

۱۵۸۶۲۵

۱۳۹۰/۳/۱۶

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق
به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی

گروه علوم تربیتی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی آموزشی
خانم مریم سبزواری تحت عنوان
مقایسه مهارت اجتماعی و یادگیری اجتماعی - هیجانی دانش آموزان ابتدایی در
مدارس غیر انتفاعی بدون کیف و مدارس دولتی شهر اصفهان

در تاریخ ۱۳۸۹/۱۰/۱۲ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

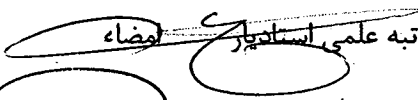
۱- استاد راهنمای پایان نامه

دکتر محمدجواد لیاقت دار

با مرتبه علمی دانشیار

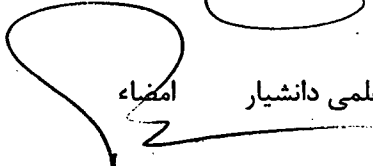
۲- استاد مشاور پایان نامه

دکتر احمد عابدی

با مرتبه علمی استادیار

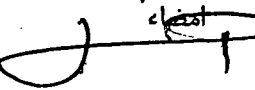
۳- استاد داور داخل گروه

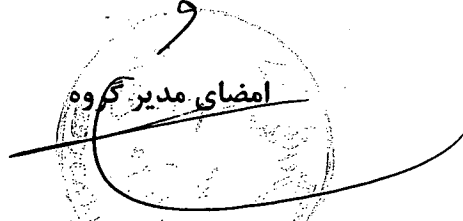
دکتر ابراهیم میرشاه جعفری

با مرتبه علمی دانشیار

۴- استاد داور خارج از گروه

دکتر مهرداد کلانتری

با مرتبه علمی دانشیار

امضای مدیر گروه

تقدیر و شکر

از استاد کرامی جناب آقای دکتر محمد جواد لیاقدار که زحمت راهنمایی این پایان نامه را بر عهده داشتند صمیمانه شکر می‌نمایم. همچنین، از استاد ارجمند جناب آقای دکتر احمد عابدی که مشاوه این پایان نامه را بر عهده داشتند کمال قدر دانی را دارم.

صمیمانه ترین تقدیم

رہسار نگاہ کرم و پر مہر مادرم

و

تکلیہ گاہ ہمیشگی ام، پدر

چکیده

پژوهش حاضر به مقایسه یادگیری اجتماعی-هیجانی و مهارت اجتماعی دانش‌آموزان مدارس غیرانتفاعی بدون کیف و دولتی شهر اصفهان پرداخته است. روش پژوهش توصیفی و از نوع علی-مقایسه‌ای می‌باشد. در این پژوهش جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر پایه چهارم و پنجم مقطع ابتدایی مدارس بدون کیف و دولتی شهر اصفهان در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸ بوده است. بدین منظور، ۱۵۷ نفر به شیوه نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. به منظور جمع‌آوری اطلاعات، از پرسشنامه‌های یادگیری اجتماعی-هیجانی کورین و همکاران (۲۰۰۹) و مهارت اجتماعی گرشام و الیوت (۱۹۹۰) استفاده شده است. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات بدست آمده از پرسشنامه‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده گردیده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که در حیطه‌ی یادگیری اجتماعی-هیجانی بین دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی تفاوت معنی‌داری وجود داشت. در مؤلفه‌های یادگیری اجتماعی-هیجانی (خودتنظیمی، روابط همسالان و سازماندهی تکلیف)، تفاوت معناداری در مؤلفه خودتنظیمی وجود داشت. بدین معنی که دانش‌آموزان مدارس بدون کیف در مؤلفه خودتنظیمی نمرات بالاتری را کسب کردند. در مؤلفه‌های سازماندهی تکلیف و روابط همسالان تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد. همچنین، نتایج پژوهش نشان داد که بین مهارت اجتماعی دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. در مؤلفه‌های مهارت اجتماعی (همکاری، همدلی، کنترل خود و ابراز وجود)، تفاوت معناداری در دو مؤلفه ابراز وجود و کنترل خود وجود داشت. نتایج پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان مدارس بدون کیف در مؤلفه ابراز وجود عملکرد بهتری نسبت به دانش‌آموزان مدارس دولتی دارند، در مقابل، دانش‌آموزان مدارس دولتی در مؤلفه کنترل خود نسبت به دانش‌آموزان مدارس بدون کیف نمرات بالاتری را کسب کردند. در مؤلفه‌های همکاری و همدلی تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد. بعلاوه، نتایج پژوهش نشان داد بین یادگیری اجتماعی-هیجانی دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی بر حسب جنسیت در مؤلفه روابط همسالان تفاوت معناداری وجود دارد. بدین معنی که دانش‌آموزان دختر در مقایسه با دانش‌آموزان پسر نمرات بالاتری را در مؤلفه روابط همسالان کسب کردند. در دیگر مؤلفه‌ها تفاوت معناداری وجود نداشت. همچنین بین مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی بر حسب جنسیت در هیچ کدام از مؤلفه‌ها تفاوت معناداری وجود نداشت.

کلید واژه‌ها: مدرسه بدون کیف، مدرسه دولتی، یادگیری اجتماعی-هیجانی، مهارت اجتماعی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات پژوهش
۱	مقدمه
۳	۱-۱- شرح و بیان مسئله پژوهش
۶	۲-۱- اهمیت و ارزش پژوهش
۷	۳-۱- اهداف پژوهش
۸	۴-۱- سوالات ویژه پژوهش
۹	۵-۱- تعاریف نظری و عملیاتی واژه‌ها و اصطلاحات
	فصل دوم: ادبیات پژوهش
۱۲	مقدمه
۱۴	۱-۲- تعریف مهارت اجتماعی
۱۶	۲-۲- مؤلفه‌های مهارت اجتماعی
۱۷	۳-۲- کارکردهای مهارت اجتماعی
۱۸	۴-۲- آموزش مهارت اجتماعی
۲۰	۵-۲- نظریه‌های مهارت اجتماعی
۲۰	۱-۵-۲- نظریه یادگیری اجتماعی ویگوتسکی
۲۲	۲-۵-۲- نظریه پیاژه
۲۴	۳-۵-۲- نظریه آلبرت بندورا
۲۵	۶-۲- ویژگی‌های مهارت اجتماعی
۲۶	۷-۲- انواع مهارت اجتماعی
۲۸	۸-۲- علل ضعف در مهارت‌های اجتماعی و پیامدهای آن
۲۹	۹-۲- تعریف یادگیری اجتماعی - هیجانی
۳۰	۱۰-۲- تاریخچه هوش هیجانی
۳۲	۱۱-۲- یادگیری اجتماعی - هیجانی و سازمان تشویق کننده آن
۳۳	۱۲-۲- توانش‌های SEL: چهارچوب نظری
۳۴	۱۳-۲- ویژگی‌های برنامه‌ی SEL
۳۵	۱۴-۲- فواید یادگیری اجتماعی - هیجانی

- ۲-۱۴-۱- افزایش موفقیت کاری و آموزشی ۳۶
- ۲-۱۴-۲- بهبود در رفتار ۳۶
- ۲-۱۴-۳- افزایش ظرفیت ۳۷
- ۲-۱۴-۴- بهبود یادگیری ۳۷
- ۲-۱۴-۵- انسجام اجتماعی، افزایش در سرمایه اجتماعی ۳۷
- ۲-۱۴-۶- بهبود سلامت روان ۳۷
- ۲-۱۵- بررسی ویژگی‌های هوش هیجانی و هوش شناختی است؟ ۳۸
- ۲-۱۶- تفاوت‌های جنسیتی در هوش هیجانی ۴۰
- ۲-۱۷- آموزش هوش هیجانی ۴۱
- ۲-۱۸- مدرسه بدون کیف ۴۳
- ۲-۱۹- کارکردهای مدرسه بدون کیف ۴۴
- ۲-۱۹-۱- مدرسه پیش‌رو ۴۴
- ۲-۱۹-۲- دانش‌آموز محوری ۴۵
- ۲-۱۹-۳- فضای آموزشی ۴۶
- ۲-۲۰- مدرسه بدون کیف و تکلیف شب ۴۶
- ۲-۲۱- بازنگری پژوهش‌های انجام شده در داخل و خارج از کشور ۴۸
- ۲-۲۱-۱- پژوهش‌های داخلی مهارت اجتماعی ۴۸
- ۲-۲۱-۲- پژوهش‌های خارجی مهارت اجتماعی ۵۰
- ۲-۲۱-۳- پژوهش‌های داخلی یادگیری اجتماعی-هیجانی ۵۱
- ۲-۲۱-۴- پژوهش‌های خارجی یادگیری اجتماعی-هیجانی ۵۳
- ۲-۲۲- جمع بندی ۵۵

فصل سوم: روش پژوهش

- مقدمه ۵۷
- ۳-۱- روش پژوهش ۵۷
- ۳-۲- جامعه آماری ۵۸
- ۳-۳- نمونه و روش نمونه‌گیری ۵۹
- ۳-۳-۱- حجم نمونه ۶۰
- ۳-۳-۴- ابزار اندازه‌گیری ۶۰

- ۶۰ ..... ۳-۴-۱- پرسشنامه یادگیری اجتماعی- هیجانی
- ۶۱ ..... ۳-۴-۲- پایایی پرسشنامه
- ۶۱ ..... ۳-۴-۳- روایی پرسشنامه
- ۶۲ ..... ۳-۴-۴- پرسشنامه مهارت اجتماعی
- ۶۲ ..... ۳-۴-۵- پایایی پرسشنامه
- ۶۳ ..... ۳-۴-۶- روایی پرسشنامه
- ۶۳ ..... ۳-۴-۷- روش نمره گذاری گویه‌های پرسشنامه
- ۶۳ ..... ۳-۴-۵- روش گردآوری اطلاعات
- ۶۴ ..... ۳-۴-۶- روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها
- ۶۴ ..... ۳-۴-۱- آزمون تحلیل واریانس چند متغیره مانوا (MANOVA)

فصل چهارم: یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل داده‌ها

- ۶۵ ..... مقدمه
- ۶۶ ..... ۴-۱- توصیف ویژگی‌های نمونه آماری
- ۷۹ ..... ۴-۲- بررسی فرضیه‌های اساسی پژوهش
- ۷۹ ..... ۴-۲-۱- سوال اول
- ۸۰ ..... ۴-۲-۲- سوال دوم
- ۸۱ ..... ۴-۲-۳- سوال سوم
- ۸۲ ..... ۴-۲-۴- سوال چهارم
- ۸۳ ..... ۴-۳- جمع بندی

فصل پنجم: بحث، نتیجه‌گیری و توصیه‌ها

- ۸۴ ..... مقدمه
- ۸۴ ..... ۵-۱- مروری اجمالی بر بیان مسئله و روش اجرای پژوهش
- ۸۶ ..... ۵-۲- بحث و نتیجه‌گیری
- ۸۶ ..... ۵-۲-۱- سوال اول پژوهش
- ۸۸ ..... ۵-۲-۲- سوال دوم پژوهش
- ۸۹ ..... ۵-۲-۳- سوال سوم پژوهش
- ۹۱ ..... ۵-۲-۴- سوال چهارم پژوهش
- ۹۱ ..... ۵-۳- نتیجه‌گیری کلی

عنوان	صفحه
۴-۵- ارائه توصیه‌های حاصل از پژوهش.....	۹۲
۵-۵- پیشنهادهای کاربردی.....	۹۳
۶-۵- موضوعات پیشنهادی برای پژوهش‌های بعدی.....	۹۳
۷-۵- محدودیت‌های پژوهش.....	۹۴
پیوست ۱.....	۹۵
پیوست ۲.....	۹۶
پیوست ۳.....	۹۷
منابع و مأخذ.....	۱۱۳

فهرست شکل‌ها

عنوان	صفحه
شکل (۱-۲) مسیر برنامه SEL برای موفقیت در مدرسه و زندگی	۳۵
شکل (۱-۴) در صد توزیع فراوانی دانش‌آموزان بر حسب نوع مدرسه	۶۶
شکل (۲-۴) در صد توزیع فراوانی دانش‌آموزان دختر و پسر مدارس بدون کیف و دولتی	۶۷
شکل (۳-۴) توزیع درصد مؤلفه‌های یادگیری اجتماعی-هیجانی دانش‌آموزان مدارس دولتی و بدون کیف	۷۱
شکل (۴-۴) توزیع درصد مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان مدارس دولتی و بدون کیف	۷۶
شکل (۵-۴) توزیع درصد مؤلفه‌های یادگیری اجتماعی-هیجانی دانش‌آموزان مدارس دولتی و بدون کیف	۷۷
بر حسب جنس	۷۷
شکل (۶-۴) توزیع درصد مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان مدارس دولتی و بدون کیف بر حسب جنس	۷۸

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۵۸	جدول (۱-۳) توزیع فراوانی و درصد جامعه آماری دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی بر حسب تعداد.....
۵۹	جدول (۲-۳) توزیع فراوانی و درصد نمونه آماری دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی بر حسب تعداد.....
۶۱	جدول (۳-۳) انطباق گویه‌های پرسشنامه با هر یک از مؤلفه‌های اساسی پژوهش.....
۶۲	جدول (۴-۳) انطباق گویه‌های پرسشنامه با هر یک از مؤلفه‌های اساسی پژوهش.....
۶۶	جدول (۱-۴) توزیع فراوانی و درصد دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی بر حسب تعداد.....
۶۷	جدول (۲-۴) توزیع فراوانی و درصد دانش‌آموزان دختر و پسر در مدارس دولتی و بدون کیف.....
۶۸	جدول (۳-۴) جمع‌بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به مؤلفه "سازماندهی تکلیف".....
۶۹	جدول (۴-۴) جمع‌بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به مؤلفه "روابط همسالان".....
۷۰	جدول (۵-۴) جمع‌بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به مؤلفه "خودتنظیمی".....
۷۱	جدول (۶-۴) مقایسه توزیع میانگین و انحراف معیار دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی در مؤلفه‌های یادگیری اجتماعی-هیجانی.....
۷۲	جدول (۷-۴) جمع‌بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به مؤلفه "ابراز وجود".....
۷۳	جدول (۸-۴) جمع‌بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به مؤلفه "همکاری".....
۷۴	جدول (۹-۴) جمع‌بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به مؤلفه "همدلی".....
۷۵	جدول (۱۰-۴) جمع‌بندی ارزیابی پاسخگویان نسبت به مؤلفه "کنترل خود".....
۷۶	جدول (۱۱-۴) مقایسه توزیع میانگین و انحراف معیار دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی در مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی.....
۷۷	جدول (۱۲-۴) مقایسه توزیع میانگین و انحراف معیار دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی در مؤلفه‌های یادگیری اجتماعی-هیجانی بر حسب جنس.....
۷۸	جدول (۱۳-۴) مقایسه توزیع میانگین و انحراف معیار دانش‌آموزان مدارس بدون کیف و دولتی در مؤلفه‌های مهارت اجتماعی بر حسب جنس.....
۷۹	جدول (۱۴-۴) نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره (مانوا)، تفاوت دانش‌آموزان بدون کیف و دولتی در آزمون یادگیری اجتماعی-هیجانی.....
۷۹	جدول (۱۵-۴) نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره (مانوا)، تفاوت دانش‌آموزان بدون کیف و دولتی در آزمون یادگیری اجتماعی-هیجانی و مؤلفه‌های آن.....

- جدول (۴-۱۶) نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره (مانوا)، تفاوت دانش‌آموزان بدون کیف و دولتی در آزمون یادگیری اجتماعی-هیجانی بر حسب جنس ۸۰
- جدول (۴-۱۷) نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره (مانوا)، تفاوت دانش‌آموزان دختر و پسر مدارس بدون کیف و دولتی در آزمون یادگیری اجتماعی-هیجانی و مؤلفه‌های آن ۸۰
- جدول (۴-۱۸) نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره (مانوا)، تفاوت دانش‌آموزان بدون کیف و دولتی در آزمون مهارت‌های اجتماعی ۸۱
- جدول (۴-۱۹) نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره (مانوا)، تفاوت دانش‌آموزان بدون کیف و دولتی در آزمون مهارت‌های اجتماعی و مؤلفه‌های آن ۸۱
- جدول (۴-۲۰) نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره (مانوا)، تفاوت دانش‌آموزان بدون کیف و دولتی در آزمون مهارت‌های اجتماعی بر حسب جنس ۸۲
- جدول (۴-۲۱) نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره (مانوا)، تفاوت دانش‌آموزان دختر و پسر مدارس بدون کیف و دولتی در آزمون مهارت‌های اجتماعی و مؤلفه‌های آن ۸۲

فصل اول

کلیات پژوهش

مقدمه

یکی از جنبه‌های مهم رشد انسان، فرایند اجتماعی شدن اوست. ذاتی بودن زندگی جمعی در انسان‌ها، ضرورت تماس با دیگران را به عنوان امری گریزناپذیر جلوه می‌دهد. رشد اجتماعی متضمن ارتباط سالم و منطبق با موقعیت در افراد است. تعلیم و تربیت، اگر به دنبال پرورش انسان‌های رشد یافته باشد، که هست، ناچار باید مسئله‌ی رشد اجتماعی را به عنوان یکی از زمینه‌های فعالیت خود مورد ملاحظه قرار دهد. همراه با رشد در سایر مهارت‌های تحصیلی، پرداختن به جنبه‌های اجتماعی زندگی و کسب آمادگی‌های لازم برای برقراری رابطه‌ای سالم با دیگران، یکی از چالش‌های فراروی کودکان در حال پرورش و نیز به طریق اولی از وظایف دست اندرکاران تعلیم و تربیت است (حسین چاری و خیر، ۱۳۸۱). اگر چه روابط اجتماعی، چگونگی برقراری و نیز مؤلفه‌های آن، عمری به درازای عمر انسان دارند، لیکن پژوهش عالمانه در این زمینه را می‌توان محدود به گستره‌ی زمانی معینی دانست که رشته‌های جامعه‌شناسی و روانشناسی، خود را به عنوان عرصه‌های علمی مطرح کردند و هر کدام بخشی از ساز و کارهای زندگی جمعی و روابط بین فردی بشر را مورد کنکاش قرار دادند (حسین چاری و فداکار، ۱۳۸۴).

یکی از اهداف عالی نظام رسمی آموزش و پرورش کشور، اجتماعی کردن صحیح کودکان و نوجوانان است، زیرا رشد و تحول اجتماعی در سایه اجتماعی شدن، سازگاری و برقراری ارتباط مطلوب با دیگران میسر

است. از بین تمامی سازمان‌های که نقش کلیدی در اجتماعی کردن افراد دارند، مدرسه اولین جایگاه رسمی تجربه اجتماعی کودکان است و در این زمینه نقش تعیین‌کننده دارد. بر این اساس، هرگونه تلاش در خصوص ایجاد و پرورش «مهارت‌های اجتماعی»^۱ چه در برنامه رسمی و یا در فعالیت‌های فوق برنامه نمی‌تواند بدون ملاحظه‌ی روند رشد دانش‌آموزان باشد، بویژه آنکه سال‌های حساس رشد اجتماعی مقارن با سنین مدرسه، اعم از دوره ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان است. بنابراین مدرسه موظف است فرصت‌های مناسب برای «رشد اجتماعی» و افزایش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان فراهم کند. در غیر این صورت، عدم کسب مهارت‌های اجتماعی لازم منجر به بروز مشکلات متنوع رفتاری، خواهد شد.

همچنین نظر غالب کارشناسان این است که برای حل بسیاری از مشکلات موجود به شهروندانی نیاز است که نه تنها دارای قابلیت‌های خردمندانه، بلکه به همان نسبت دارای مهارت‌های اجتماعی و هیجانی قابل توجه نیز باشند (بار-ان و برن^۲، ۱۹۹۷). تشخیص اهمیت مهارت‌های اجتماعی و توان کنار آمدن مؤثر با دیگر افراد موجبات علاقه مندی روز افزونی را به مفهوم «هوش هیجانی»^۳ فراهم آورده است.

هوش مفهوم جدیدی است که در سال‌های اخیر مطرح شده است و در مقابل «هوش شناختی» یا هوش بهر بکار می‌رود. هوش هیجانی هوش غیر شناختی است که مشتمل بر شناخت احساسات و استفاده درست از آن‌ها، تصمیم‌های مناسب، توانایی اداره مطلوب خلق و خو، کنترل تکانه‌ها و مهارت‌های اجتماعی مطلوب است (قمرانی و جعفری، ۱۳۸۶).

هوش هیجانی نوع دیگر با هوش بودن است و شامل درک احساسات خود برای تصمیم‌گیری مناسب در زندگی می‌باشد. هوش و استعداد تحصیلی و هشیاری عاطفی ضد یکدیگر نیستند بلکه با هم تفاوت دارند فردی که بهره هوشی او بالاست (یعنی فاقد هوشیاری عاطفی است) تقریباً کاریکاتوری از یک آدم خردمند است وی در قلمرو ذهن چیره دست ولی در دنیای شخصی خویش ضعیف است (گلن^۴، ۱۹۹۵).

مفهوم هوش هیجانی گویای این است که این دو آن چنان که تصور می‌شود، از هم جدا نیستند. در سال‌های اخیر اصطلاح هوش هیجانی گسترش فزاینده‌ای یافته است، خصوصاً در زمینه کاربرد آن در تعلیم و تربیت، زندگی شخصی، محیط کار و تجارب، پژوهش‌هایی انجام شده است (گلن، ۱۳۸۰، ترجمه: فرجادی). طرفداران هوش هیجانی بر این باورند که برای پیش‌بینی عملکرد فردی، هوش هیجانی نسبت به هوش عمومی

1- Social skills
2- Bar-on and Byrne
3- Emotional intelligence
4- Goleman

توان بیشتری دارد (گلמן، ۱۹۹۸ به نقل از تی لم و کربی^۱، ۲۰۰۲). همچنین هوش هیجانی بالا می‌تواند کیفیت عمومی زندگی و موفقیت‌های شخصی و اجتماعی فرد را ارتقاء دهد (گلמן، ۱۹۹۸). در مجموع نویدی که هوش هیجانی دارد، اینست که می‌تواند در حل حداقل یکی از مسایل انسانی، یعنی تعارض بین آن چه فرد احساس می‌کند و آن چه می‌اندیشد، ما را یاری کند. این مفهوم یا سازه اعلام می‌دارد که اگر افراد از هوش هیجانی بالایی برخوردار باشند، بدون داشتن تحصیلات عالی باز هم می‌توانند در زندگی موفق باشند (بار-ان، ۲۰۰۰).

هوش هیجانی در بردارنده‌ی آگاهی، تنظیم و بیان درست دامنه‌ای از هیجانات است. لذا توانایی شناخت، ابراز و کنترل این هیجانات یکی از مؤلفه‌های مهم هوش هیجانی است و ناتوانی فرد در هر کدام از این توانایی‌ها منجر به اختلالاتی نظیر اختلالات اضطرابی و خلقی خواهند شد که حاکی از نقص خودگردانی هیجانی است که ویژگی کلیدی هوش هیجانی است. بنابراین تا آنجا که ممکن است ما باید این مهارت‌های هوش هیجانی را که مبنای آن‌ها شناخت دقیق هیجانات و کنترل و تنظیم آن‌ها است به کودکان آموزش دهیم تا احتمال بروز این اختلالات را کاهش داده و از این طریق عملکرد آن‌ها بهبود یابد (شامرادلو، ۱۳۸۳).

از سوی دیگر، توسعه کشور نیازمند آگاهی یافتن از اهمیت آموزش ابتدایی و راهنمایی است و این دو دوره تحصیلی باید جدی گرفته شوند و برای آن‌ها معلمان ویژه تربیت شود، در سال‌های اخیر برای مقطع ابتدایی مدارس با عنوان «بدون کیف^۲» در کشور تاسیس شده است که با توجه به شواهد موجود مدعی است علاوه بر ارتقاء عملکرد تحصیلی، توانایی افزایش مهارت‌های اجتماعی و هوش هیجانی دانش‌آموزان را دارد. در این پژوهش سعی بر آن است تا میزان مهارت اجتماعی و یادگیری اجتماعی-هیجانی^۳ دانش‌آموزان این مدارس مورد مقایسه قرار گیرد.

۱-۱- شرح و بیان مسئله پژوهش

نقش و کارکرد مدارس در آستانه هزاره سوم میلادی تغییر و جهش چشمگیری پیدا کرده است. افزون بر ایفای نقش سنتی مدارس مبنی بر تربیت افرادی فرهیخته، مدارس عهده‌دار پرورش شهروندانی مسئول و رشد یافته و برخوردار از مهارت‌های اجتماعی و عاطفی نیز هستند (پلیتری^۴ استرن، شلتون و مولر-آکرمن^۴، ۲۰۰۶). روانشناسان تعلیم و تربیت اعتقاد دارند، موفقیت افراد تنها وابسته به مهارت‌های شناختی نبوده و مهارت‌های اجتماعی-هیجانی نیز در پیش‌بینی موفقیت افراد تأثیر دارند. گلמן (۱۹۹۴)، در این رابطه بیان می‌کند که

1- Thilam and Kerby

2- No bag

3- Social- Emotional Learning

4- Pellitteri, Stern, Shelton and Muller- Ackerman

حدود ۲۰٪ از موفقیت افراد از طریق توانایی‌های شناختی آنان پیش‌بینی می‌گردد و مابقی به هوش اجتماعی-هیجانی و دیگر فرصت‌های آن‌ها در زندگی بستگی دارد. یادگیری مهارت‌های اجتماعی-هیجانی، زمینه‌ساز و باعث جریان رشد کفایت‌ها و قابلیت‌های اجتماعی و هیجانی در افراد است یادگیری اجتماعی-هیجانی به توانایی برای درک اداره و بیان موفقیت‌آمیز جنبه‌های اجتماعی و هیجانی زندگی، مانند یادگیری نحوه برقراری رابطه، حل مسئله و مشکلات روزمره و سازگاری با تقاضاهای پیچیده رشد و نمو، اشاره دارد، این ظرفیت‌ها افراد را برای شناسایی و مدیریت هیجانات، ایجاد روابط سالم، انتخاب هدف‌های مثبت، نیازهای اجتماعی و گرفتن تصمیم مسئولانه و اخلاقی توانا می‌سازد (الیاس^۱، ۱۹۹۷؛ به نقل از جعفری طوسی ۱۳۸۵). یادگیری اجتماعی و هیجانی شامل فرایندی است که به موجب آن افراد توانایی‌های اجتماعی و هیجانی اساسی خود را گسترش می‌دهند، توجه و تفکر خود را نسبت به دیگران توسعه داده، ارتباطات مثبتی را به وجود می‌آورند، یاد می‌گیرند مسئولانه تصمیم بگیرد و یاد می‌گیرد که چگونه موقعیت‌های مشکل را بطور اثر بخش اداره کند (الیاس، ۲۰۰۶؛ گرنبرگ^۲ و همکاران، ۲۰۰۳؛ زینس و الیاس^۳، ۲۰۰۶).

از آنجایی که مؤلفه‌های اساسی هوش هیجانی عبارت است از توانای فهم هیجانات دیگران و توانایی تنظیم و مهار خود و دیگران به شیوه سازگارانه، انتظار می‌رود افرادی که دارای هوش هیجانی بالاتری هستند سازگاری اجتماعی و مهارت اجتماعی بهتری نشان بدهند. بنابراین، مهارت‌های اجتماعی عبارت از تسهیل کننده‌های زندگی اجتماعی که به افراد کمک می‌کند تا به گونه‌ای سودمند و متقابل با دیگران تعامل داشته باشند (مالف و اسکات^۴، ۱۹۹۸). مهارت‌های اجتماعی مؤلفه‌ای دیگری است که از محیط مدرسه و جو کلاس تأثیر می‌پذیرد. مدرسه و خانواده مهمترین نقش را در رشد اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی کودک ایفا می‌کند و در هر دوی آن‌ها، ارزش‌ها و فرهنگ‌ها آموزش داده می‌شود (کرامتی، ۱۳۸۱).

مهارت اجتماعی مجموعه رفتارهای آموخته شده است که فرد را قادر می‌سازد با دیگران رابطه مؤثر داشته و از عکس‌العمل‌های نامعقول اجتماعی خودداری کند. همکاری، مشارکت با دیگران، کمک کردن، آغازگر رابطه بودن، تقاضای کمک کردن، تعریف و تمجید از دیگران و تشکر و قدردانی کردن، مثال‌های از رفتارهای اجتماعی است (گرشام و الیوت^۵، ۱۹۸۴). یادگیری رفتارهای اجتماعی و ایجاد رابطه موفق با دیگران یکی از

1- Elias

2- Greenberg

3- Zinse and Elias

4- Maloff and Schutte

5- Gresham and Elliott

مهم‌ترین دستاوردهای دوران کودکی است. هرچند، متأسفانه همه کودکان موفق به فراگیری این مهارت‌ها نمی‌شوند (گرشام و الیوت، ۱۹۹۰).

کودکانی که مهارت اجتماعی کافی کسب کرده‌اند در ایجاد رابطه با همسالان (آشر و تیلر^۱، ۲۰۰۱) و یادگیری در محیط آموزشی (والکر و هویس^۲، ۲۰۰۳) موفق‌تر از کودکانی هستند که فاقد این مهارت‌ها می‌باشند. اسلیبی، گوارا^۳ (۲۰۰۳) مهارت‌های اجتماعی را مترادف با سازگاری اجتماعی می‌داند. از نظر آن‌ها مهارت اجتماعی عبارت است از توانایی ایجاد ارتباط متقابل با دیگران در زمینه خاص اجتماعی، به طوری که در عرف جامعه قابل قبول و ارزشمند باشد.

با در نظر گرفتن تنوع مدارس در قالب مدارس دولتی و غیردولتی در کشورهای مختلف، نظریات، ایده‌ها و نگرش‌های متعددی نیز نسبت به عملکرد مدارس مختلف وجود دارد. مدارس خصوصی (در خارج از ایران) و مدارس غیردولتی (در ایران) تقریباً در اغلب کشورها در اشکال مختلف واکنش‌های را برانگیخته است (پیس سیوتا^۴، ۱۹۹۹). این گونه واکنش‌ها که به اشکال مختلف در نظریات و نگرش‌های آحاد و طبقات مختلف جوامع منعکس شده است، نشان می‌دهد که خوشه‌های نگرشی مثبتی نسبت به وضعیت آموزش در مدارس خصوصی وجود دارد (اپلی و رومانو^۵، ۱۹۹۸). البته بنا بر گزارش‌های پژوهشی متفاوت، حتی در خارج از ایران نیز از نظر عملکرد آموزشی تنوع وسیعی در میان مدارس خصوصی وجود دارد (اسکیدلزکی^۶، ۲۰۰۳). بر اساس شواهد موجود در کشورهای که مدارس غیردولتی و خصوصی امکانات و تجهیزات بهتری را در اختیار دانش‌آموزان خود قرار می‌دهند، طبیعی است که بازدهی آموزش آن‌ها بالاتر باشد (لازی بیلی و پنگتان^۷، ۲۰۰۳)، ولی چنانچه این شرایط میان مدارس دولتی و غیردولتی یکسان باشد ممکن است کیفیت و پیشرفت تحصیلی و آموزشی بیشتر و بهتری در بخش دولتی به وقوع بپیوندد.

در کشور ایران نیز در سال‌های اخیر مدارس غیردولتی، با عنوان «بدون کیف» در سطح کشور با هدف ارتقاء سطح آموزشی و پرورشی دانش‌آموزان تاسیس شده است، این نوع مدارس برای اولین بار با اصطلاح «مدارس تکلیف شب»^۸ در سال ۱۹۶۷ در ایتالیا آغاز بکار کرد. هدف از تاسیس این مدارس کمک به بهبود وضعیت

1- Asher and Talyer

2- Walker and Hopes

3- Slaby and Gaura

4- Pisciotta

5- Epple and Romano

6- Skidelsky

7- Lassibille and Pengtan

8- Ecoles de devoirs

تحصیلی دانش آموزانی بود که دچار شکست تحصیلی می‌شوند، اما کم کم کار آنان جنبه اجتماعی وسیعی به خود گرفت. همچنین این نوع برنامه‌ها برای کودکانی که مشکلات تحصیلی عمیقی ندارند اما به یک محیط آرام برای انجام تکالیف و نظارت و سرپرستی یک بزرگسال با صلاحیت نیازمندند بسیار مفید است.

لذا با توجه به یافته‌های پژوهشی فوق و اینکه مدارس بدون کیفیت مدعی هستند نسبت به مدارس دولتی بیشتر بر جنبه‌های عاطفی و اجتماعی یادگیری کودکان تأکید دارند، در این پژوهش مسئله اساسی عبارت از بررسی و مقایسه مهارت‌های اجتماعی و یادگیری اجتماعی-هیجانی دانش‌آموزان مدارس بدون کیفیت و مدارس دولتی است.

۱-۲- اهمیت و ارزش پژوهش

گلمن (۱۹۹۵)، معتقد است که کودکان نسل حاضر نسبت به نسل گذشته، از نظر هیجانی با مشکلات بیشتری مواجه‌اند. آن‌ها تنهاتر و افسرده‌تر، عصبانی‌تر و سرکش‌تر و مستعد نگرانی بیش‌تر، تکانشی‌تر و پرخاشگرترند. از این رو این پرسش مطرح می‌شود که مسئله اصلی چیست، چه باید کرد، چه چیز را می‌توان تغییر داد؟ مدارس در این زمینه چه نقشی دارند؟ آیا نظام آموزش و پرورش و مدارس موجود به اندازه کافی در انجام دادن وظیفه محوله خود یعنی تربیت انسان خوب درست عمل کرده است؟ رویکرد یادگیری اجتماعی-هیجانی مبتنی بر این باور است که کلیه فرایندها و بخش‌های یک نظام آموزشی اعم از طراحی و برنامه ریزی آموزشی و درسی، مدیران، معلمان، کارکنان و مطالب و موضوعات درسی می‌بایست در خدمت آموزش و بهبود مهارت‌های اجتماعی و عاطفی یادگیرندگان قرار گیرد. آموزش مهارت‌های هوش هیجانی «قطعه گمشده» آموزش اجتماعی و هیجانی است که از ذهن بسیاری از معلمان مغفول مانده است. روابطی که دانش‌آموزان با معلمان و همسالان خود در مدارس برقرار می‌کنند، نقش اساسی در اکتساب نگرش‌ها، باورها و ارزش‌های بنیادین اجتماعی دارد و درک دانش‌آموزان را از جامعه و محیطی که در آن قرار دارند، تحت تأثیر قرار می‌دهد. آموزش هیجانی می‌تواند از طریق گستره‌ای از تلاش‌ها مانند آموزش کلاسی، فعالیت‌های فوق برنامه، جو و شرایط حمایتی مدرسه و درگیر کردن دانش‌آموزان، معلمان و والدین در فعالیت‌های اجتماعی صورت گیرد. در صورتی که فرایند اجتماعی شدن و رشد مهارت‌های هیجانی در محیط خانواده مطلوب نباشد، این امکان وجود دارد تا مدارس از طریق آموزش ترمیمی به جبران این کاستی‌ها بپردازد. بر این اساس بسیاری از مربیان و روانشناسان نسبت به توجه و توسعه آموزش مهارت‌های اجتماعی و هیجانی در مدارس تأکید کرده‌اند (مایر و سالووی^۱،